

พุทธวิธีการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตของพระพุทธเจ้า

THE PRINCIPLES OF THE BUDDHA IN THE TREATMENT OF INDIVIDUALS WITH MENTAL DISORDER

ชรินทร์ ผ่องสวัสดิ์ | CHANIN PHONGSAWAT

ภรณ์ศรีณ โมลิกมาศ | PAENSARUN MOSIKAMAS

นักศึกษาลัทธิสุตตรศิลป์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

In the current society, there are a number of people with mental disorder as a result of the violence change in social structure in general. However, in Thai society there is also confrontation with this problem even though the main religion practiced in Thailand is Buddhism. Therefore, this article focuses on the idea if the Buddhist teaching can cure mental disorder patients or not.

The study reveals that the Buddha treatment to Kisa Gotami, a psychopathy and Patacara, is a psychosis. This article studies the principles of the Buddha in the treatment of mental disorder patients for knowledge and understanding of the principles of the Buddha in the treatment. The article also applies with others in Thai society.

Keywords: Mental Disorder, Citta, Vipallasa, Nibbana

บทคัดย่อ

ปัจจุบันในสังคมโลกมีผู้คนป่วยอาการผิดปกติทางจิตเพิ่มมากขึ้น ด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม แต่สังคมไทยก็เป็นอีกสังคมหนึ่งที่กำลังเผชิญอยู่กับปัญหาที่มีผู้ป่วยทางจิตเพิ่มขึ้น แม้สังคมไทยเป็นสังคมที่นับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงเกิดความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าทรงมีแนวทาง หรือวิธีการช่วยให้ปัญหานี้ลดทอนลงได้หรือไม่

จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงรักษาอาการผิดปกติทางจิตให้นางกิสาโคตมี และนางปฏาจาราจนหาย บทความนี้จึงมุ่งศึกษาวิธีการของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการรักษาของพระองค์ แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับผู้คนในสังคมไทยปัจจุบัน

คำสำคัญ : ผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิต, จิต, วิปัสสนา, นิพพาน

บทนำ

การรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตในพุทธศาสนานั้น ผู้ศึกษามุ่งศึกษาเรื่องนี้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเพื่อให้เห็นภาพของการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตของพระพุทธเจ้าโดยตรง ผู้ศึกษายึดศึกษาพระไตรปิฎกในส่วนพระสุตตันตปิฎก หรือ พระสุตร ด้วยมีการบันทึกถึงการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตของพระองค์ ส่วนการศึกษาอรรถกถานั้น เพื่อเป็นการเสริมอธิบายขยายเหตุการณ์ในพระไตรปิฎกให้เกิดความเข้าใจในการศึกษายิ่งขึ้น

เหตุการณ์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถามักเป็นเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความช่วยเหลือผู้ที่มีความทุกข์เป็นหลัก สังเกตได้จากกรณีที่พระองค์ทรงสอนหลักธรรมแก่ผู้ที่มีความทุกข์ เสมือนแพทย์จ่ายยาแก่ผู้ป่วย ผู้ที่มีความทุกข์เสมือนผู้ป่วยด้วยโรคทางวิญญาณ (พุทธทาสภิกขุ ในสุภัทธา วงศ์สกุล, 2555:27) ตามหลักความเป็นแพทย์ย่อมเป็นผู้มีความรู้และความเข้าใจว่ายาขนานใดมีสรรพคุณเหมาะสำหรับการรักษาผู้ป่วย พระองค์ทรงต้องมีความเข้าใจพระทัยสำหรับการเลือกสรรหลักธรรมให้เหมาะสมต่อบุคคลเช่นกัน ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

ในพระบาลีแท้ ๆ แบ่งเป็นเพียงสองคือโรคทางกายและโรคทางจิต แต่พอมาถึงสมัยปัจจุบันนี้คำว่าจิตมันไม่มีความหมายอย่างเดียวกับครั้งพุทธกาล เราจึงต้องเพิ่มอีกโรคหนึ่งคือโรคทางวิญญาณ โรคทางจิตนั้นเป็นเหมือนกับโรคที่รักษาคนที่โรคพยาบาลโรคจิต ส่วนโรคทางวิญญาณนั้นต้องรักษาคนที่โรงพยาบาลของพระพุทธเจ้าคือมีธรรมะ (พุทธทาสภิกขุ ใน สุภัทรา วงศ์สกุล, 2555: 27)

แสดงว่าโรคทางจิตในพุทธศาสนาไม่เหมือนโรคทางจิต (จิตเวช) ที่เป็นกันในปัจจุบัน มีข้อสังเกตว่าพุทธทาสภิกขุพยายามอธิบายโดยเลี่ยงคำว่า “โรคทางจิต” มาเรียกว่า “โรคทางวิญญาณ” แทน ทำให้ทราบว่าโรคทางจิตในพุทธศาสนาเป็นคนละโรคกับโรคทางจิต (จิตเวช) อย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน พระไตรปิฎกมักเสนอว่าผู้ที่เข้ามาฟังพระพุทธเจ้า หรือ ผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงโปรด (ให้ความช่วยเหลือ) มักมีความทุกข์เป็นเหตุเสมอ เนื่องจากจิตไปยึดติดในรัก โลภ โกรธ หลง ด้วยอวิชชาจึงกลายเป็นอึดติด หลักคำสอนของพระองค์เป็นเครื่องขจัดความยึดติดในอึดติดของจิต แสดงว่าพุทธศาสนามองผู้มีอึดติดล้วนเป็นผู้ที่ป่วยด้วยโรคทางจิตทั้งสิ้นดังปรากฏใน จตุตถปณณาสกัอินทริยวรรคที่ 1 ว่า

ภิกษุทั้งหลาย โรค 2 อย่างนี้ โรค 2 อย่างอะไรบ้างคือ 1 โรคทางกาย 2 โรคทางใจ สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา 1 ปีบ้าง 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง แม้อีกกว่า 100 ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้รู้เดียวหาได้ยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว (อง.จตุกก. 21/ 157/ 217)

สังเกตว่าพระสูตรนี้ใช้คำว่า “โรคทางใจ” แทนคำว่า “โรคทางจิต” และ “โรคทางวิญญาณ” ซึ่งมีความหมายเดียวกัน หมายความว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายว่าล้วนป่วยด้วยโรค 2 ชนิด คือ โรคทางกาย และ โรคทางใจ (โรคทางวิญญาณ หรือ โรคทางจิต) พระองค์ทรงเสนออีกว่าผู้ที่ไม่ป่วยด้วยโรคทางกายเลยเป็นเวลานานถึง 100 ปีก็พอมิ แต่จะหาผู้ที่ไม่ป่วยด้วยโรคทางใจช่างหาได้ยากยิ่ง แสดงว่าเวไนยสัตว์ล้วนมีปัญหาทาง

จิตกันทั้งนั้น วิธีการรักษาโรคทางจิตต้องรักษาด้วยหลักธรรมของพระองค์ คือ ยารักษาเพื่อให้จิตละจากความทุกข์

อาการผิดปกติทางจิตในพุทธศาสนามีความทุกข์เป็นสาเหตุหลัก และที่มาของความทุกข์นั้นคืออะไร สำหรับการเกิดขึ้นของความทุกข์นั้นมาจากความมีทิฐิ หมายความว่า ความเห็นความเข้าใจ ความเชื่อถือ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 131) ดังนั้น เมื่อยึดว่าทิฐิเป็นต้นเหตุของทุกข์ ก็แสดงว่าต้องเป็นทิฐิในฝ่ายอกุศล หลักธรรมเกี่ยวกับทิฐิในพุทธศาสนาเสนอว่า ทิฐิมี 2 อย่าง คือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) และ มิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิด) ดังนั้นมิจฉาทิฐิจึงกลายเป็นเหตุของทุกข์ มิจฉาทิฐิยังแตกย่อยออกมาอีก 2 ได้แก่ สัสสตทิฐิ (ความเห็นว่ายั่งยืน) และ อจเจตทิฐิ (ความเห็นว่ายขาดสูญ) แต่ในประเด็นสาเหตุของผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตในพุทธศาสนา น่าจะเป็นสัตตทิฐิ คือ ความเห็นว่ายั่งยืนนำไปสู่ความยึดมั่นในความเห็น คือ ทิฐูปทาน การยึดติดในความเห็นยังเป็นความเห็นที่ผิด จึงนำไปสู่การเป็นผู้ป่วยอาการทางจิต การศึกษาครั้งนี้ขอยกกรณีของผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตที่น่าสนใจมาเป็นกรณีศึกษาด้วยกัน 2 กรณี คือ นางกิสาโคตมี และ นางปฎาจารย์ดังนี้

ผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตในพระไตรปิฎกและอรรถกถา: กรณีศึกษานางกิสาโคตมี

กรณีของนางกิสาโคตมีปรากฏอยู่ในกิสาโคตมีเถรียาปทาน ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระกิสาโคตมีเถรีหรือนางกิสาโคตมี เนื้อหาเริ่มจากความเป็นมาของนางกิสาโคตมี ตั้งแต่ในอดีตชาติ ตรงกับสมัยพระปฐมุตตพุทธเจ้า นางพึงพอใจในจริยวัตรของภิกษุณีผู้ทรงจิวรสีเคร้า นางจึงตั้งจิตอธิษฐานขอให้ในอนาคตชาตินางได้เป็นภิกษุณีผู้ทรงจิวรสีเคร้า พระปฐมุตตพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่านางจักได้เป็นภิกษุณีผู้ทรงจิวรสีเคร้าในสมัยอนาคตพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง จากนั้นนางจึงบังเกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อหมดบุญก็กำเนิดเป็นธิดาในตระกูลเศรษฐีตกยากและแต่งงานกับลูกชายในตระกูลเศรษฐีที่มั่งคั่งกว่า ดังที่มีข้อความในพระสูตรว่า “ได้ (แต่งงาน) ไปยังตระกูลที่มีทรัพย์” (ขุ.อป.33/ 73/ 465) แต่เมื่อศึกษาเรื่องราวของนางกิสาโคตมีในอรรถกถา คือ อัมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท สหสสวรรคครณมาเรื่องนางกิสาโคตมีว่า นางกิสาโคตมีเป็นหญิงในตระกูลเศรษฐีเก่าแก่และไม่ได้มีฐานะย่ำแย่เหมือนที่กล่าวในพระสูตรว่าเป็น “ตระกูลเศรษฐีที่ตกยาก จนทรัพย์”

(ขุ.อป.33/ 73/ 465) ในอรรถกถากล่าวว่านางถูกเลือกให้แต่งงานกับบุตรชายของเศรษฐีผู้มั่งคั่ง มิได้ถูกแต่งงานเพื่อเกื้อกูลผลประโยชน์ตระกูลของนางกิสาโคตมีย่างในพระสูตร

นางได้ให้กำเนิดบุตรชาย และไม่นานบุตรชายก็ตายจาก อรรถกถากล่าวว่า บุตรชายของนางตายตอนอายุได้ 10 เดือน ดังนั้นนางจึงเศร้าโศกคร่ำครวญถึงบุตรชายที่ตายไป นางมีอาการทางจิตตั้งที่มีปรากฏในพระสูตรว่า “หม่อมฉันอดอันตันใจด้วยความเศร้าโศกมีหน้าเศร้าหมอง ร้องให้น้ำตานองหน้าอุ้มศพลูกที่ตายแล้วเที่ยวพุดบ่นพ่อไป” (ขุ.อป.33/ 76/ 465)

ข้อความในพระสูตรที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า นางกิสาโคตมียังมีสภาพจิตใจที่ย่ำแย่มาก ถึงขั้นมีอาการทางจิตที่พยายามคิดหาทางช่วยให้บุตรชายฟื้น และในอรรถกถาอธิบายว่า “นางห้ามพวกชนที่จะนำบุตรนั้นไปเผา เพราะนางไม่เคยเห็นความตาย อุ้มร่างบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะเอว” (ขุ.ธ.อ.41/ 501)

อาการของนางกิสาโคตมียี่ปรากฏในพระสูตรและอรรถกถา เป็นเสมือนการปฏิเสธความจริงที่ตนเองยอมรับไม่ได้ซึ่งมักเป็นอาการที่ผิดปกติทางจิต เมื่อเทียบกับสภาพจิตของคนธรรมดาทั่วไป อาการเช่นนี้เกิดขึ้นสำหรับแม่ที่สูญเสียลูก เช่น กรณีลูกหาย และ กรณีลูกตาย หากพิจารณาผู้ที่ป่วยด้วยอาการเช่นนี้จึงมองว่า หญิงคนนี้อาจเป็น “บ้า” แต่สำหรับพุทธศาสนาจักใช้คำว่า “ทุกข์” นางกิสาโคตมียังตกอยู่ในความทุกข์ที่ไม่อยากพราวจากบุตรชาย นางจึงพยายามหลอกตนเอง หรือ มีความเห็นผิด (มิจฉาทิฎฐิ) ว่าสามารถหาทางช่วยให้บุตรชายฟื้นขึ้นมา (โสรัช โปธิแก้ว, ม.ป.บ.: 119) นางกิสาโคตมีย่อมศพของบุตรชายเร่ตามหาผู้ที่สามารถช่วยให้บุตรชายฟื้น ดังในอรรถกถาระบุว่า

เที่ยวถามไปตามลำดับเรือนว่า “ท่านทั้งหลายรู้จักยาเพื่อบุตรเรา” *เที่ยวถามไปตามลำดับเรือนว่า “ท่านทั้งหลายรู้จักยาเพื่อบุตรของฉันบ้างไหมหนอ?”* *ที่นั่น คนทั้งหลายพุดกับนางว่า “แม่ เจ้าเป็นบ้าแล้วหรือ? เจ้าเที่ยวถามถึงยาเพื่อบุตรที่ตายแล้ว*

นางสำคัญว่า “จักได้คนผู้รู้จักยาเพื่อบุตรของเราแน่แท้” *จึงเที่ยวไปที่นั่น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง เห็นนางแล้วคิดว่า “ธิดา*

ของเราที่จักคลอดบุตรคนแรก ไม่เคยเห็นความตาย เราเป็นที่พึ่งของหญิงนี้ย่อมควรจึงกล่าวว่า “แม่ ฉันไม่รู้จักยา แต่ฉันรู้จักคนผู้รู้ยา”

นางโคตมี : “ใครรู้? พ่อ”

บัตติ : “แม่ พระศาสดาทรงทราบ จงไปทูลถามพระองค์เถิด”

(ขุ.ธ.อ.41/ 501)

นางกิสสาโคตมีได้รับคำแนะนำจากผู้รู้ซึ่งในพระสูตรและอรรถกถามีได้ระบุว่าคือใคร แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธเจ้า เพราะเขาแนะนำให้นางกิสสาโคตมีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งยังสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นนายแพทย์ที่ประเสริฐสุด” (ขุ.อป.33/ 77/ 465) เมื่อนางกิสสาโคตมีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอยารักษาบุตรให้ฟื้น พระองค์ทรงกล่าวต่อนางกิสสาโคตมีว่า ยาที่รักษาบุตรชายให้ฟื้นได้มีเพียงแต่เมล็ดพันธุ์ผักกาดเพียงหยิบมือหนึ่งจากครอบครัวที่ไม่เคยมีคนตาย นางกิสสาโคตมีบังเกิดความหวัง แล้วกระทำตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำ คือการขอเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากครอบครัวที่ไม่มีคนในครอบครัวตายเพื่อนำมาช่วยบุตรชายให้ฟื้น แต่นางกลับไม่สามารถหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้ เพราะบ้านหรือครอบครัวที่นางเข้าไปขอล้วนมีสมาชิกในครอบครัวตายแล้วทั้งสิ้น นางกิสสาโคตมีทวนกลับมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกครั้ง จึงได้เข้าใจถึงสัจธรรมว่าไม่มีผู้ใดหนีความตายพ้น ในอรรถกถาอธิบายเสริมถึงการสนทนาธรรมของพระพุทธเจ้ากับนางกิสสาโคตมีว่า

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า “เธอได้เมล็ดผักกาดประมาณหยิบมือหนึ่งแล้วหรือ?”

นางโคตมี : “ไม่ได้ พระเจ้าข้า เพราะในบ้านทั้งสิ้น คนตายแหวะมากกว่าคนเป็น”

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า “เธอเข้าใจว่า บุตรของเราเท่านั้นตาย ความตายนั้นเป็นธรรมยั่งยืนสำหรับสัตว์ทั้งหลาย ด้วยว่า มัจจุราชนคร่ำคร่ำสัตว์ทั้งหมดผู้มีอหิวาต์ยังไม่เต็มเปี่ยมมันตกลงในสมุทรคืออบาย ดุจหัวงน้ำใหญ่ฉะนั้น” (ขุ.ธ.อ.41/ 502-503)

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการรักษาอาการผิตปกติทางจิตของนางกิสาคอดมี หรือ วิธีการปลดทุกข์ของนางกิสาคอดมี คือ การทำให้นางเข้าใจในสังขารของความตายว่าไม่มีผู้ใดที่อยู่เป็นอมตะ และหนีรอดจากความตายพ้น นางกิสาคอดมีผู้ยึดในอัตตาและมิถิชาปฏิญญาว่าสิ่งนี้คือบุตรของนาง จงมีจิตคิดถึงความไม่อยู่ดีธรรมดาว่าบุตรของนางยังมีสมควรตาย นางจึงเป็นทุกข์ นางพยายามหาทางช่วยให้บุตรชายพ้นทั้งที่ไม่สามารถเป็นไปได้ในโลกแห่งความเป็นจริง ส่วนการโปรด นางกิสาคอดมีของพระพุทธเจ้าในอรรถกถาเป็นเสมือนนักจิตวิทยาการปรึกษาที่พยายามเข้าถึงตัวผู้ป่วยอาการทางจิต คือ การที่พยายามทำให้ผู้ป่วยกลับคืนสู่ความเป็นปกติด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการอุปมาอย่างดีเยี่ยม ด้วยการชี้แนะให้นางกิสาคอดมีขอเมสสิตพันธุ์ผักกาดจากบ้านที่ยังไม่มีคนในครอบครัวตาย พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าทุกที่ย่อมมีความตายครอบคลุมไปทั่วทุกหย่อมหญ้า พระองค์ทรงเลือกวิธีนี้เป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับการโปรด นางกิสาคอดมี พระองค์ทรงต้องการให้นางกิสาคอดมีประจักษ์ด้วยนางเอง ด้วยการเข้าไปขอเมสสิตพันธุ์ผักกาดจากบ้านเรือนต่าง ๆ เพื่อให้นางแจ้งชัดว่าทุกที่ที่นางไปย่อมมีความตายเข้าไปถึงทั้งสิ้น นางรู้ชัดแล้วว่าทุกคนย่อมตายและการตายเป็นเรื่องธรรมดาของโลก ฉะนั้นบุตรของนางก็ต้องตายเช่นกัน นางกลับฟื้นสู่สภาวะทางจิตปกติ คือการยอมรับการตายของบุตรชายได้ นางได้มีความเป็นสัมมาปฏิญญาไม่หลงไปกับวิชาอีกแล้วด้วยกุศโลบายของพระพุทธเจ้า

ตั้งอรรถกถาที่ว่า “เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้ หัวใจที่อ่อนด้วยความรักบุตรได้ถึงความแข็งแล้ว นางจึงทิ้งบุตรไว้ในป่า ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วได้ยื่น ณ ที่สุดข้างหนึ่ง” (ช.ธ.อ.41/ 502) แสดงว่านางกิสาคอดมีเกิดความเข้าใจในสังขาร และจิตของนางกิสาคอดมีได้หายจากการป่วยอาการทางจิต วิธีการรักษาของพระพุทธเจ้านี้เป็นกระบวนการปรึกษาเชิงจิตวิทยาการปรึกษาแนวพุทธซึ่งสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้น คือ “ภาวะของสมานัตตา” (โสริช โปธิแก้ว, ม.ป.ป.: 120-121) โสริช โปธิแก้วมองว่า ภาวะของสมานัตตาเป็นภาวะที่สำคัญและมีคุณค่าสำหรับการให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยที่สามารถช่วยยกระดับจิตใจของผู้ป่วยอาการทางจิต จากการทำมีจิตใจอ่อนแอให้มีจิตใจที่เข้มแข็งขึ้น อรรถกถากิสาคอดมี เถรีคาถา กล่าวถึงการบรรลุของนางกิสาคอดมีว่า หลังจากที่นางกิสาคอดมีเข้าใจในอูบายของ

พระพุทธเจ้าจึงเห็นและความเข้าใจการพลัดพรากและความตาย พระพุทธเจ้าตรัสคาถาต่อ นางกิสาคโคตมีว่า

*ผู้เห็นความเกิดและความเสื่อมสิ้น มีชีวิตเป็นอยู่วันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นความเกิดและความเสื่อมสิ้น มีชีวิตเป็นอยู่
ตั้ง 100 ปี ธรรมคืออนิจจตา ความไม่เที่ยง มิใช่ธรรมของชาวบ้าน มิใช่
ธรรมของชวานินคม และมิใช่ธรรมของตระกูลหนึ่ง หากเป็นธรรมของ
ชาวโลกทั้งหมด รวมทั้งทั่วโลก (ขุ.เถรี.อ.54/ 313)*

เมื่อนางฟังคาถานี้แล้ว ทำให้นางเห็นความจริงของชีวิตแล้ววชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนา เพราะสิ่งที่นางเผชิญมาโดยตลอดคือความเห็นผิด เวลานี้นางได้เข้าใจและเกิดความเห็นที่ถูกต้องในการเกิดและดับแล้ว นางจึงละความทุกข์ที่นางยึดติดกับบุตรของนางลง เพราะการเกิดและดับนั้นเป็นความจริงของจักรวาล เป็นความจริงสากลที่ใครๆสามารถรับรู้ได้ แม้แต่เทวดา ต่อมาอรธกถายังกล่าวอีกว่า พระกิสาคโคตมีเถรีสำเร็จพุทธิยสามารถล่วงรู้อ่านใจผู้อื่นได้ สามารถระลึกชาติได้ ทำความทุกข์ให้สิ้นไปกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ไร้มลทิน คือการเป็นพระอรหันต์ นางกิสาคโคตมีสามารถดับภพดับชาติเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เป็นการหยุดการป่วยอาการผิดปกติทางจิตของนางอย่างสมบูรณ์ หลังจากพระกิสาคโคตมีเถรีสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ได้นำเศษผ้าจากกองขยะ ป่าช้า และทางรกมาทำเป็นผ้าสังฆาฏิ แสดงถึงความไม่ยึดติดอะไรแล้วของพระเถรี จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้พระกิสาคโคตมีเถรีเป็นเอตทัคคะภิกษุณีผู้เป็นเลิศในการทรงวิจรัสศรีราชมอง (ขุ.เถรี.อ.54/ 314) จากนั้นไปอาการทางจิตหรือความทุกข์ที่นางเผชิญได้ถึงการรักษาให้ขาดหายด้วยคำสอนและศาสนาของพระพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง

ผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตในพระไตรปิฎกและอรรถกถา: กรณีศึกษานางปฎาจารา

กรณีของนางปฎาจาราเป็นกรณีของผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตอีกรายหนึ่งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เรื่องราวของนางปฎาจาราปรากฏใน“ปฎาจาราเถรียาบทาน” บอกเล่าตั้งแต่ในอดีตชาติของนางปฎาจาราว่า เคยเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อหมดบุญจึงลงมาเกิดเป็นธิดาในตระกูลเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่อนางปฎาจาราเป็นสาวแรกรุ่น

ได้พบกับชายหนุ่มบ้านนอกแล้วเกิดความพึงพอใจ นางจึงไปกับชายผู้นี้ อรรถกถา คือ ฉัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท สหัสสวรรควรรณา เรื่องนางปฎาจารย์ ระบุว่า เมื่อนางปฎาจารย์อายุได้ 16 ปี บิดามารดาให้นางพำนักอยู่ชั้นบนของปราสาทเจ็ดชั้น ผู้ศึกษาวิเคราะห์ว่าอาจเป็นการป้องกันธิดาจากบุรุษเพศในช่วงวัยอันไม่เหมาะสมกับเรื่องของความรัก หากพิจารณาตามคติอาศรม 4 (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2551: 72) อันเป็นระเบียบที่ชาวอินเดียโบราณปฏิบัติกันมา สันนิษฐานว่าวัยช่วงอายุ 16 ปี ถือว่าเป็นวัยพรหมจรรย์¹ คือ ยังไม่เหมาะสมที่ข้องเกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์และการแต่งงาน ดังนั้นการกักบริเวณนางปฎาจารย์ให้อยู่แต่บนปราสาทเจ็ดชั้น คงด้วยเป็นจารัตินิยมของคนในสมัยนั้น แต่สุดท้ายนางปฎาจารย์กลับหลงรักคนรับใช้หนุ่มของนางเอง (ในพระสูตรกล่าวถึง ชายที่นางปฎาจารย์รักนั้นเป็นชายบ้านนอก แต่ในอรรถกถาเป็นคนรับใช้หนุ่มในครอบครัวของนางเอง) อรรถกถายังระบุว่าบิดามารดาหวังให้นางปฎาจารย์แต่งงานกับบุตรชายเศรษฐีที่มีตระกูลเสมอกัน แต่นางไม่ยินยอมแล้วหนีไปกับคนรับใช้หนุ่ม

พระสูตรกล่าวว่าหลังจากนางปฎาจารย์หนีไปกับชายคนรักแล้ว มีบุตรชายด้วยกันหนึ่งคน และต่อมานางได้ตั้งครรภ์บุตรคนที่สอง นางคิดถึงครอบครัวจึงขอให้สามีพานางกลับไปเยี่ยมเยือนบิดามารดาและที่ชายยังเมืองสาวตี สามีพานางกลับเมืองสาวตีระหว่างทางนางเกิดเจ็บครรภ์ใกล้คลอดจึงหาที่หลบฝนเพื่อทำการคลอด แต่สามีกลับถูกงูกัดตาย นางปฎาจารย์ต้องพาลูกทั้งสองกลับไปยังบ้านของนางที่เมืองสาวตี จนมาถึงแม่น้ำสายเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง นางปฎาจารย์ให้บุตรชายคนโตรอนางอยู่ที่ฝั่ง พอนางพาบุตรสาวคนเล็กข้ามไปก่อนแล้วจึงจะข้ามกลับมารับบุตรคนโต ขณะที่นางกำลังให้นมบุตรสาวคนเล็ก นกเหยี่ยวได้ฉีดยาเอาบุตรสาวของนางไป นางจึงชูมือหมายคว่ำร่างของบุตรสาวไว้ ส่วนบุตรชายคนโตเห็นท่าทางของมารดา ก็เข้าใจว่ามารดาที่กำลังกลัวก็เรียกให้ข้ามไปหา และแล้วเมื่อบุตรชายคนโต

¹ พรหมจรรย์ หรือ พรหมจารี เป็นหลักธรรมหรือเป้าหมายของชีวิตในหลักธรรมอาศรม 4 หมายถึง ช่องของวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียนและประพฤติพรหมจรรย์ เช่น ควรห่างไกลจากเพศตรงข้าม และ ต้องไม่ทำให้น้ำกามหลังสิ้นเสียหาย ซึ่งนับตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 25 ปี ถือว่าเป็นวัยพรหมจรรย์ หรือ พรหมจารี (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2551: 72)

ลุน้ำเข้ามาหานางก็ถูกกระแสน้ำพัดหายไป นางปฎาจารย์ถูกพลัดพรากจากสามีและบุตรอันเป็นที่รักทั้งสองไปต่อหน้าต่อตา นางมุ่งหน้าเดินทางไปยังเมืองสาวัตถ์ด้วยความโศกเศร้า พอมาถึงก็ได้ทราบข่าวร้ายว่าบิดามารดาและพี่ชายได้ตายจากไปแล้วด้วยอัคคีภัย นางเศร้าโศกขึ้นเป็นอย่างมาก และตรอมใจจนร่างกายซูบผอมจนผิวเป็นสีเหลือง

การศึกษาพระสูตรพบว่า นางปฎาจารย์มีลักษณะกรณีคล้ายกับนางกิสาโคตมีที่ต้องประสบกับสถานการณ์การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งนางปฎาจารย์มีความสูญเสียที่รุนแรงกว่านางกิสาโคตมี คือ สูญเสียทั้งสามี บุตร และครอบครัวของนาง ผิดกับนางกิสาโคตมีที่สูญเสียแต่บุตรชายของนางไปเท่านั้น นางปฎาจารย์มีอาการทางจิตเป็นบ้าโดยในอรรถกถาอธิบายจนเห็นภาพชัดเจนดังนี้

*ในขณะนั้น นางไม่รู้สึถึงผ้าที่นุ่งซึ่งได้หลุดลง ถึงความเป็น
คนวิกลจริตยี่นตะลึงอยู่ ร้องไห้รำพันบ่นเพื่อเซชวนไปว่า*

*“บุตร 2 คนตายแล้ว สามีของเราก็ตายเสียที่ทางเปลี่ยว
มารดาบิดาและพี่ชายก็ถูกเผาบนเชิงตะกอนเดียวกัน”*

*คนทั้งหลายเห็นนางแล้ว เข้าใจว่า “หญิงบ้าๆ” จึงถือเอา
หยากเยื่อ กอบฝุ่นไปปรยลงบนศีรษะขว้างด้วยก้อนดิน (ขุ.ธ.อ.41/ 493)*

รูปสภาพของนางปฎาจารย์เสมือนว่ามีอาการที่ควบคุมสติไม่ได้ หรือที่เรียกกันว่า “ความเศร้าโศกอย่างรุนแรง” (โสรัช โปธิแก้ว, ม.ป.ป.: 136) ด้วยนางปฎาจารย์เตรียมใจรับไม่ทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน คือ สามีถูกงูกัดตาย บุตรชายคนโตถูกกระแสน้ำพัดหายไป บุตรสาวคนเล็กถูกเหยี่ยวคาบไป และ ครอบครัวของนาง คือ บิดามารดาและพี่ชายตายด้วยอัคคีภัย จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนนางตั้งรับไม่ทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงทำให้นางตรอมใจซึ่งเป็นอาการผิดปกติทางจิตจนทำให้นางมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรม คือมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากคนปกติ เช่น ไม่รู้สึกตัวแม้กระทั่งเสื้อผ้าหลุดแล้วยังปล่อยให้ตัวเปล่าเปลือย ด้วยสภาพเช่นนี้แสดงว่านางไม่มีปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อม (บุคคลรอบข้าง) ถ้าหากเป็นคนปกติเสื้อผ้าหลุดยังดึงขึ้นเพื่อปกปิดร่างกายด้วยความอาย

เมื่อนางปฎาจาราไม่รับรู้อะไรแล้วเดินไปมาในเมืองสาวิตถีจนถูกคนรายรอบมองว่านางเป็นคนผิดปกติหรือคนบ้า โดยไม่มีใครทราบว่านางเป็นธิดาของเศรษฐีผู้มั่งคั่งในเมืองสาวิตถี คงเพราะนางถูกกักบริเวณอยู่บนปราสาทเจ็ดชั้นมาโดยตลอด จึงทำให้นางกลายเป็นคนที่สังคมไม่รู้จัก นางปฎาจาราเดินร่อนเร่ไปจนพบพระพุทธรเจ้าซึ่งในพระสูตรกล่าวว่า นางพบกับพระพุทธรเจ้าโดยตรงก็ได้มีคนแนะนำเหมือนดังกรณีของนางกีสาคอดมี อรรถกถาอธิบายเสริมถึงเหตุการณ์ที่ทำให้นางปฎาจารามาพบกับพระพุทธรเจ้าโดยตรงว่า

พระพุทธรเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดเหล่าพุทธบริษัท ณ เขตวันวิหาร ได้ทรงเห็นนางปฎาจาราผู้ซึ่งเคยตั้งความปรารถนาไว้ในอดีตชาติครั้งสมัยพระพุทธรเจ้าพระนามว่า “พระปทุมตรพุทธเจ้า” ในตอนนั้นนางปฎาจาราได้พบภิกษุณีในศาสนาของพระปทุมตรพุทธเจ้าผู้เป็นเอตทัคคะในพระวินัย แล้วตั้งอธิษฐานว่า “ขอหม่อมฉันได้เป็นภิกษุณีผู้ครองตำแหน่งเอตทัคคะในพระวินัยเช่นเดียวกับในศาสนาของพระองค์” ดังนั้นพระปทุมตรพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า นางจักได้สำเร็จเป็นภิกษุณีผู้เป็นเอตทัคคะในพระวินัยในสมัยศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้า และมีนามว่า “ปฎาจารา” (ขุ.ธ.อ.41/ 492-493)

เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงทราบเช่นนั้นจึงหมายโปรดนางปฎาจาราเพื่อให้ปณิธานของนางเป็นจริงตามพุทธพยากรณ์ของอดีตพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าตรัสว่า “มีเพียงแต่เราที่จักเป็นที่พึ่งของเธอได้ ” เมื่อนางปฎาจาราเดินเข้ามายังพระเขตวันวิหาร เหล่าพุทธบริษัททั้ง 4 พยายามห้ามมิให้นางเข้ามายังพระวิหาร พระพุทธรเจ้าทรงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงอย่าห้ามเธอเลย” (ขุ.ธ.อ.41/ 494) นางปฎาจาราเข้าหาพระพุทธรเจ้า พระองค์ทรงกล่าวต่อนางว่า “จงกลับได้สติเถิด น้องหญิง” (ขุ.ธ.อ.41/ 494) ด้วยพุทธานุภาพของพระองค์จึงทำให้นางปฎาจาราบังเกิดความละอายที่นางเปลือยเปล่าจึงนั่งในท่ากระโหียง แล้วมีคนนำผ้าห่มมาให้นางห่มปกปิดกาย เราจักเห็นว่าในกรณีของนางปฎาจาราหายจากอาการป่วยผิดปกติทางจิตด้วยพุทธานุภาพและพุทธพยากรณ์ที่นางได้รับว่า นางจักได้เป็นภิกษุณีผู้เป็นเอตทัคคะด้านผู้ทรงพระวินัยในสมัยของพระสมณโคดมพุทธเจ้า กรณีของนางปฎาจารามีความแตกต่างจาก

กรณีของนางกีสาคโคตมีที่พระพุทเจ้าทรงรักษานางในกระบวนการทางจิตวิทยาการศึกษา แต่สำหรับนางปฎาจารย์มีความเป็นเรื่องของศาสนาที่เกี่ยวกับปาฏิหาริย์ ในพระสูตรกลับไม่ระบุถึงปาฏิหาริย์ด้วยพุทธานุภาพนี้ แต่กลับกล่าวเพียงว่า

เมื่อหม่อมฉันกระเซอะกระเซิงไปได้พบพระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงเป็นสารถิณีคนแรก ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสกับหม่อมฉันว่า
“เธออย่าเศร้าโศกถึงบุตรเลย จงผ่อนคลายบ้างเถิด จงแสวงหาตนเองเถิด
จะเดือดร้อนอย่างไรประโยชน์ไปทำไม” (ขุ.อป.33/ 499-501/ 453-454)

ดังนั้นแสดงว่าอรรถกถาเสริมเรื่องราวพุทธานุภาพของพระพุทเจ้า และพุทพยากรณ์ของอดีตพระพุทเจ้ามีขึ้นเพื่อเสริมนางปฎาจารย์ว่า ด้วยกุศลกรรมแต่อดีตชาติทำให้นางได้รับการโปรด จากพระพุทเจ้า พอเทียบการรักษาจิตของนางปฎาจารย์กับการรักษาเชิงจิตวิทยาการศึกษาพบว่า พระพุทเจ้าทรงเป็นนักจิตวิทยาการศึกษาในการแนะนำให้นางปฎาจารย์เลิกคิดตรอมใจในการจากไปของครอบครัว ตามความเป็นจริงพบว่าในพระสูตรกล่าวถึงพุทพยากรณ์ของพระปทุมุตระพุทเจ้าที่ทรงพยากรณ์ว่า นางจักได้เป็นภิกษุผู้ทรงเป็นเลิศในพระวินัยเช่นกันซึ่งอยู่ในช่วงต้นของพระสูตร ต่อมาพระพุทเจ้าตรัสว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องไปนึกถึงความทุกข์นั้น เพราะเท่ากับเป็นการทำร้ายตัวเอง ด้วยเราไม่สามารถห้ามความตายไม่ให้เกิดขึ้นกับครอบครัวของเราได้ การที่พระพุทเจ้าทรงสอนต่อนางปฎาจารย์เช่นนี้ คงด้วยนางมีจิตยึดติดในครอบครัวของนาง เวลานี้เท่ากับว่านางเหลือเพียงตัวคนเดียว นางจึงควรละจากความยึดติดในอดีตที่นางเห็นว่าผู้้นั้นคือคนรักของเรา ผู้คนเหล่านั้นคือครอบครัวของเรา ส่วนอรรถกถาอธิบายการสอนของพระพุทเจ้าแก่นางปฎาจารย์ว่า

น้ำตาที่ไหลออกของเธอผู้ร้องให้อยู่ในสงสาร(วิญญูะสงสาร
หรือ สังสารวิญญู)นี้ในเวลาที่ยุขนมิมบุตรเป็นต้นตาย ยังมากกว่าน้ำแห่ง
มหาสมุทรทั้ง 4 ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน
ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“น้ำในสมุทรทั้ง 4 มีประมาณน้อย น้ำตาของคนผู้อื่นทุกข์
ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก ไม่ใช่บ่อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น เหตุไร
เธอจึงประมาทอยู่เล่า แม่น้อง” (ขุ.ธ.อ.41/ 495)

เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจักเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้การอุปมาน้ำตาแห่งทุกข์นั้นมี
ปริมาณมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงนางปฎาจาราเล็กเศร้าโศก
จากการยึดติดในครอบครัว เพราะเราเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะมาอย่างยาวนานจน
ประมาณมิได้ และสัมผัสกับความทุกข์มาตลอด ดังนั้นน้ำตาแห่งความสูญเสียนี้จึงมีปริมาณ
มากกว่าปริมาณน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 และมีความเป็นไปได้ว่านางปฎาจาราเองในอดีตชาติที่
นับประมาณมิได้คงผ่านการสูญเสียน้ำตาด้วยความยึดติดในอดีตตาเช่นนี้มานับครั้งไม่ถ้วน และ
ในครั้งนี้นางได้มาพบกับพระพุทธเจ้าจึงเป็นครั้งที่สมควรยุติกับการยึดติดในความเศร้าเช่นนี้
พระองค์ทรงกล่าวต่อนางปฎาจาราอีกว่า

“บุตรทั้งหลาย ไม่มีผู้ใดฉุนไว้ได้ บิดาก็เช่นกัน ญาติมิตรก็
เช่นกัน เมื่อเขาทั้งหลายถูกความตายยึดไว้ การฉุนช่วยไว้ให้พ้นจาก
ความตายจึงไม่มีความหมาย ผู้รู้ย่อมเข้าใจในสังขารธรรมทั้งนี้แล้วปฏิบัติ
ในศีลแล้วหาหนทางไปสู่นิพพาน” (ขุ.ธ.อ.41/ 496)

หลังจากนางปฎาจาราได้ฟังการเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วทำให้นางบรรลุปฐมผล
นางจึงบวชเป็นภิกษุณีจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ในกาลต่อมา การรักษาของพระพุทธเจ้าเป็น
เสมือนการปลดทุกข์ให้แก่นางปฎาจาราผู้ยึดติดในครอบครัวอย่างสุดโต่งจนถึงกับกลายเป็น
อาการวิกลจริต คือ ภาวการณ์สูญเสียสติในทันที ทางจิตเวชว่าเป็นโรคความเศร้าโศกเสียใจ
อย่างใหญ่หลวง กระบวนการรักษาของพระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นเมื่อพระองค์ตรัสแก่นางว่า
“จงได้สติเถิด น้องหญิง” (ขุ.ธ.อ.41/ 494) ซึ่งเป็นประโยคที่อ่อนโยนเสมือนพระพุทธเจ้าทรง
มีวาจาแห่งนักจิตวิทยาการศึกษาในการรักษาจิตใจของผู้ป่วยอย่างดีเยี่ยม หลังจากพระองค์
ตรัสประโยคนี้ได้ทำให้นางปฎาจาราคืนสติกลับมาอีกครั้ง เมื่อนางได้สติจึงบอกเล่าระบายน
ความในใจที่เป็นความทุกข์แต่พระพุทธเจ้าจึงหมดสิ้น พระองค์ทรงพยายามหาทางออกให้แก่

นางด้วยการให้คำปรึกษา เพื่อให้นางละการคิดถึงการจากไปของครอบครัว ดังปรากฏข้อความในอรรถกถาว่า “อย่าคิดเลย ปุจฉาจารย์ เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว” (ขุ.ธ.อ.41/ 495) พระองค์ทรงพยายามเป็นที่พึ่งให้แก่นางปุจฉาจารย์ ซึ่งสาเหตุของความเศร้าโศกของนาง อาจมาจากความเห็นว่านางไร้ที่พึ่ง เพราะแม้แต่ครอบครัวของนางที่หวังเป็นที่พึ่งสุดท้ายก็ตายหมดจากอัคคีภัย และพระพุทธเจ้าทรงสอนให้นางปุจฉาจารย์เข้าใจถึงความทุกข์ว่าถึงแม้จะทุกข์ไปก็ไม่มีประโยชน์ โดยทรงอุปมาน้ำตาแห่งความทุกข์นั้นมีปริมาณมากมายยิ่งกว่าปริมาณน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 มีข้อสังเกตต่อการรักษาของพระพุทธเจ้าแก่นางปุจฉาจารย์เน้นการให้กำลังใจต่อผู้ป่วยเป็นหลัก

ในปุจฉาจารย์เถรีคาถา ภาษิตของพระปุจฉาจารย์ ได้กล่าวถึงการบรรลุเป็นพระอรหันต์ของปุจฉาจารย์ไว้อย่างน่าสนใจว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ชายหนุ่มทั้งหลายที่ทำการหาเลี้ยงครอบครัว สามารถไปนิพพานได้หากปฏิบัติตามคำสอนของเรา คือ ไม่เกียจคร้าน ไม่มีใจฟุ้งซ่าน เท่านั้นจึงจะบรรลุนิพพานได้ พระปุจฉาจารย์จึงน้อมกระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ขณะที่พระปุจฉาจารย์กำลังล้างเท้าได้เห็นน้ำล้างเท้านั้นไหลลงไป พระเถรีได้เพ่งเป็นนิมิต ทำจิตเป็นสมาธิตั้งผู้ที่พระพุทธเจ้าฝึกมาดีแล้ว หลังจากที่พระเถรีล้างเท้าเสร็จได้กลับไปยังกุฏิโดยถือตะเกียงเพื่อส่องทาง พอมาถึงเตียงพระปุจฉาจารย์ได้ดับตะเกียงลง พอตะเกียงดับจิตของพระปุจฉาจารย์ได้ถึงความหลุดพ้นแห่งจิตได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ (ขุ.เถรี.26/ 112-116/ 574) แสดงว่านางปุจฉาจารย์ได้หายจากอาการผิดปกติทางจิตอย่างสมบูรณ์ด้วยการฝึกจิตหรือกรรมฐานนั่นเอง

เมื่อนางปุจฉาจารย์หรือพระปุจฉาจารย์ได้หายขาดจากการป่วยอาการผิดปกติทางจิตอย่างสมบูรณ์ทั้งยังเป็นที่ยปรึกษาหรือผู้ให้คำแนะนำแก่ภิกษุณีสงฆ์ที่ประสบเหตุการณ์ในการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักเช่นเดียวกับพระปุจฉาจารย์ เถรีคาถา ฉกนิบาต “ปัญจสทมัตตาเถรีคาถา” ภาษิตของพระปัญจสทมัตตาเถรี กล่าวถึงการแสดงธรรมของพระปุจฉาจารย์ต่อภิกษุณี 500 รูปไว้ว่า เราไม่มีทางรู้ว่าเขาจักเกิดแล้วจากเราไปในเวลาใด เรายิ่งคงร้องไห้ถึงเขาซึ่งมาจากที่ไหนก็ไม่รู้ (ก่อนมาเกิดเขามาจากภพภูมิใด) บุตรของเราที่เช่นกันเขาได้มาเกิดแล้วจักจากเราไปก็สมควรเศร้ากับการจากไปของเขา เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดาของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขามาจากโลกอื่น ซึ่งไม่ได้มีผู้ใดขอ เขาก็ยังมาเกิดใน

มนุษย์โลก และก็ไม่มีการอยากให้เราจากเราไปเช่นกัน เขาได้มาอยู่ที่นี้กับเราเพียง 2-3 วัน แล้วก็จากเราไปก็ดี จากมนุษย์โลกไปสู่โลกอื่นก็ดี หรือมาจากโลกอื่นไปสู่โลกอื่นก็ดี (จากสวรรค์โลกไปสู่นรกโลก ฯลฯ) เขาได้ท่องเที่ยวในรูปลักษณะของมนุษย์ เขามาอย่างไรก็ไปอย่างนั้น การเสียใจเศร้าโศกในการจากไปของเขาไม่เป็นประโยชน์เลย หลังจากนั้นภิกษุณีทั้ง 500 รูป ได้กล่าวต่อพระปฎาจาราเถรีว่า ท่านได้ช่วยเราเสมือนการถอนลูกศรออกจากอก การโศกเศร้าถึงบุตรนั้นเสมือนการถูกลูกศรปักที่อก ท่านได้ช่วยบรรเทาความทุกข์นี้ของเราเสียแล้วในวันนี้หมดความโหยหา เราทั้งหลายได้เข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะแล้ว

พระสูตรที่ยกมานี้ทำให้เชื่อมั่นได้ว่า การรักษาของพระพุทธเจ้าที่ทรงรักษานางปฎาจาราเป็นการรักษามีประสิทธิภาพ คือ ทำให้นางเข้าใจว่าความทุกข์ในการพลัดพรากและความตายของบุคคลอื่นเป็นที่รักไม่มีประโยชน์ ต่อมานางได้นำพุทธพจน์ครั้งที่พระพุทธเจ้าสอนต่อนาง นำมาสั่งสอนต่อบุคคลอื่นดังเช่น กรณีภิกษุณีทั้ง 500 รูปนี้เป็นต้น

วิเคราะห์พุทธวิธีการรักษาผู้ป่วยอาการผิตปกติทางจิตของพระพุทธเจ้า

เมื่อพิจารณากรณีผู้ป่วยอาการผิตปกติทางจิตในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้ศึกษานำกรณีของนางกิสาคอตมิและกรณีของนางปฎาจารามาศึกษาในเชิงการรักษาผู้ป่วยอาการผิตปกติทางจิตพบว่า การที่นางทั้งสองต้องประสบกับการป่วยด้วยอาการผิตปกติทางจิตเช่นนี้ คาดว่าอาจเกิดขึ้นจากอาการวิปลาส คือ นางกิสาคอตมิและนางปฎาจารามีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 373) ตามกฎแห่งธรรมชาติ (ไตรลักษณ์) กรณีของนางกิสาคอตมิที่กลายเป็นผู้ป่วยอาการผิตปกติทางจิตด้วยนางมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความจริงของกฎแห่งธรรมชาติ (ไตรลักษณ์) ที่ว่าบุตรชายของนางยังไม่สมควรตาย ด้วยวัยที่ยังเยาว์วัยนัก ตามความเป็นจริงของกฎแห่งธรรมชาตินั้น อนิจจังเกิดขึ้นได้ตลอดกับทุกวัยไม่ว่าจะเป็นเด็ก หนุ่มสาว และคนชราย่อมที่จะตายได้ทั้งนั้น ส่วนกรณีนางปฎาจาราเพราะรับไม่ได้กับการตายของสามีกับลูก และครอบครัวของนาง กรณีของนาง กิสาคอตมิและกรณีของนางปฎาจาราตรงกับความเป็นวิปลาสที่กล่าวไว้ในวิปลาสสูตรว่าในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง (สัญญาวิปลาส) วิธีที่จะให้หายจากอาการผิตปกติทางจิต ซึ่งทาง

พุทธศาสนาเชื่อว่าเกิดจากอาการวิปลาส 3 คือ สัญญาวิปลาส จิตวิปลาส และทัญญูวิปลาส แต่ในการศึกษาครั้งนี้กรณีของนางกิสาโคตมีและกรณีนางปฏาจาราเป็นสัญญาวิปลาส การที่จะหายจากอาการวิปลาสได้คือ การละวิปลาส หรือจิตไม่มีวิปลาส ซึ่งในวิปลาสสูตรกล่าวถึงไว้ว่า

กัในกาลใดพระพุทธเจ้า ผู้จุดประกายให้แสงสว่าง เสด็จจุบัตินั้นในโลก ในกาลนั้นพระองค์ย่อมประกาศธรรม (อริยสัจ4) นี้ที่ให้สัตว์ถึงความดับทุกข์ สัตว์เหล่านั้นผู้มีปัญญาฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นกลับได้ความคิดเป็นของตนเอง ได้เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ได้เห็นสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ได้เห็นสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา ได้เห็นสิ่งที่ไม่งามว่าเป็นของไม่งาม ยึดถือสัมมาทัญญู พันทุกข์ทั้งหมดได้ (อง.จตุกก.21/ 49/ 80-81)

เมื่อศึกษาวิปลาสในวิปลาสสูตรทำให้นักถึงวิธีการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้รักษานางกิสาโคตมีและนางปฏาจารา จนทำให้นางทั้งสองเข้าใจว่าสิ่งที่ตนคิดว่าเที่ยงนั้น ตามความเป็นจริงแล้วไม่ใช่สิ่งที่เที่ยง เป็นวิธีเดียวที่สามารถรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตหายจากสัญญาวิปลาสได้ แต่การค้นคว้าข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ลลิตา พรหมสาขา ณ สกลนคร (2547: 95) เสนอข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิธีการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตไว้ที่น่าสนใจคือ ด้วยวิธีการแก่วิปลาส หรือ ถอนวิปลาส โดยการเจริญสัญญากรณีของนางกิสาโคตมีและกรณีของนางปฏาจาราเป็นอาการการหลงสัญญาวิปลาส ซึ่งสัญญาวิปลาสเป็นนิจวิปลาส คือ วิปลาสในสิ่งไม่เที่ยงว่าเที่ยง สามารถแก้ด้วยการเจริญอนิจจสัญญา คือ การกำหนดหมายความไม่เที่ยงได้

ตามความเห็นของผู้ศึกษามองว่า ข้อมูลที่ลลิตา พรหมสาขา ณ สกลนครเสนอมาล้วนเป็นการเสริมให้เห็นชัดในวิธีการรักษาผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิตของพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น การรักษาของพระพุทธเจ้าทรงเน้นเพื่อให้เข้าใจในไตรลักษณ์ เพราะความไม่เข้าใจในไตรลักษณ์ เป็นสิ่งทำให้นางกิสาโคตมีและนางปฏาจาราต้องประสบกับการเป็นผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิต ดังนั้นหลังจากการที่พระพุทธเจ้าทรงรักษาให้นางทั้งสองหายด้วยการทำให้นางทั้งสองเกิดเข้าใจในกฎแห่งไตรลักษณ์ พรรคณะเกี่ยวกับจิตในพุทธศาสนาเสนอว่าจิตนั้น

เป็นสิ่งที่หนึ่งที่ไม่พ้นจากไตรลักษณ์ คือ จิตอยู่ภายใต้การควบคุมของกฎแห่งธรรมชาติ ดังสังเกตได้ว่า เราไม่สามารถควบคุมให้จิตสามารถคงที่ได้ คือ จิตไม่เศร้า จิตไม่ทุกข์ไม่ได้เลย หรือ ให้จิตอยู่ในสภาวะแห่งความสุขตลอดไปก็ไม่ได้ เช่นนั้นการที่เราที่ดี หรือกรณีศึกษาอย่างกรณีของนางกีสาคอดมีและกรณีของนางปฎาจารย์ก็ดี ล้วนเป็นจิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากจิตธรรมดาปกติไปสู่ความเป็นจิตที่ป่วยด้วยอาการผิดปกติทางจิต จิตนั้นเป็นทุกข์คือไม่สามารถทนอยู่ในสถานะหรือสภาวะเดิมไม่ได้หรือคงที่ไม่ได้ จิตจึงเป็นอนิจจัง การที่จักให้จิตพ้นจากกฎแห่งธรรมชาติ หรือความไม่คงที่ คือต้องไปอยู่ในสภาวะที่คงที่หรือสภาวะที่ไม่มี การควบคุมจากกฎแห่งธรรมชาติ คือ **สภาวะของนิพพาน** หรือ การหลุดพ้น (นฤมล มารคแมน, 2552: 32) ฉะนั้นเราจักสังเกตได้ว่าการที่นางกีสาคอดมีและนางปฎาจารย์หายจากการป่วยอาการทางจิตอย่างถาวรนั้น คือนางทั้ง 2 บรรลุเป็นอรหันต์ ซึ่งพระอรหันต์เป็นสภาวะหนึ่งของการเข้าใกล้นิพพาน คือ **สอุปาทิเสสนิพพาน** เป็นนิพพานของผู้ที่ยังมีขันธ์ 5 เหลืออยู่ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งนิพพานที่แท้จริงคือต้องดับขันธ์ หรือสิ้นชีวิตแล้ว คือ **อนุปาทิเสสนิพพาน** (พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), ม.ป.ป: 96) แสดงว่าการหายจากอาการผิดปกติทางจิตอย่างสิ้นเชิงในพุทธศาสนามีวิธีเดียวคือ การเป็นพระอรหันต์ หรือการบรรลุซึ่งนิพพานนั่นเอง

สรุป

พระพุทธเจ้าทรงมีเทคนิคในการสนทนาเพื่อก่อให้เกิดแรงจูงใจหรือสติปัญญาแก่ผู้ป่วยอาการผิดปกติทางจิต เพื่อให้เกิดการมองเห็นหรือความเข้าใจสภาวะธรรมที่เป็นจริงตามธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การหายจากอาการทางจิต รวมทั้งการหลุดพ้นจากความไม่รู้ (อวิชชา) ที่บดบังความเป็นจริง พระองค์ทรงใช้วิธีการรักษาด้วยการชี้แนะทางหรือกระตุ้นให้ผู้ป่วยสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ด้วยการตั้งศักยภาพของตนเองออกมา จึงส่งผลให้ผู้ป่วยมีการรับรู้เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นการรับรู้หรือการมองเห็นได้ด้วยตนเอง ดังเช่นกรณีของนางกีสาคอดมีที่พระองค์ทรงชี้แนะให้นางไปขอเมล็ดพันธุ์ผู้ฝึกจากจากบ้านที่ไม่มีสมาชิกในครอบครัวตาย เพื่อนำมาทำเป็นยาชุบชีวิตให้แก่บุตรชายของนาง แต่สุดท้ายนางต้องประจักษ์และเข้าใจด้วยประสบการณ์ของนางว่า ไม่มีผู้ใดหนีพ้นจากความตาย เนื่องจาก

ทุกบ้านที่นางไปขอลี้ภัยเคยมีคนในบ้านตายทั้งสิ้น เสมือนว่าพระพุทธเจ้าทรงต้องการให้นางทราบด้วยนางเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ผู้ป่วยรักษาด้วยศักยภาพของตนเอง คือ ผู้รักษาไม่ต้องชี้แนะหรือแนะนำแนวทางแก้ไขปัญหาแก่ผู้ป่วย แต่จักส่งเสริมให้ผู้ป่วยแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ส่วนการรักษาทางปฎิญาการเป็นเรื่องของวาทะ หรือการพูดเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ป่วยตัดใจหรือ เป็นการชักนำผู้ป่วยให้กลับคืนสู่สภาวะจิตใจที่เป็นปกติ ด้วยนางป่วยอาการผิดปกติทางจิตเนื่องจากได้รับความรุนแรงต่อสถานการณ์การจากไปคนรักและครอบครัวไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงเข้าพระทัยว่านางคงไร้ที่พึ่งจึงตรัสอย่างอ่อนโยนและซึ้งชวนให้นางมองพระองค์เป็นที่พึ่งสุดท้ายของนาง ดังนั้นเราจึงสามารถนำวิธีการของพระองค์มาประยุกต์คือ เพียงการที่เรานำใจในกฎแห่งไตรลักษณ์ การเข้าใจในสภาวะที่ไม่คงที่เสมอไป และการทำใจเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ฉะนั้นหากปฏิบัติได้ตามวิธีการรักษาของพระพุทธเจ้า ปัญหาความตึงเครียดที่นำไปสู่การป่วยด้วยอาการผิดปกติทางจิตในสังคมปัจจุบันจักหมดปัญหาไป โดยไม่ต้องอาศัยการรักษาโดยจิตแพทย์ หรือนักจิตวิทยาการปรึกษา เพราะคำสอนของพระองค์เกิดขึ้นเพื่อรักษาเวไนยสัตว์ให้หายจากโรคทางใจหรือโรคทางวิญญาณอยู่แล้วนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, รศ.ดร. (2551). **ศาสนาสำคัญของโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ นฤมล มารคแมน, รศ.ดร. (2553). **หลักพุทธจิตวิทยาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2528). **จิตวิทยาในพระอภิธรรม**. สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธานุสา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 21, 26, 33**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หมามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ฉบับหมามกุฏราชวิทยาลัย เล่มที่ 41 และ เล่มที่ 54**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หมามกุฏราชวิทยาลัย.

ลลิตา พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2547). คำสอนเรื่องวิปัสสนาในพระพุทธศาสนากับโรคทางจิต และสุขภาพจิต. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุภัทรา วงศกุล. (2555), กรกฎาคม-ธันวาคม). “คนบ้า” ในทัศนะของพุทธศาสนา, วารสารมนุษย์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต, (ฉบับ 13 ปีที่ 8 กรกฎาคม-ธันวาคม), 27. วิทยานิพนธ์

โสริช โปธิแก้ว. (ม.ป.ป.). การสังเคราะห์หลักอริยสัจ 4 สู่กระบวนการศึกษาเชิงจิตวิทยา/ จิตรักษาเพื่อการพัฒนา รักษาและเยียวยาชีวิตจิตใจ. คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.